

Datsenko T. COOPERATIVE ELABORATION AS THE NEW TYPE OF «INTERACTION» WITH FEARS BY ELDER PRESCHOOLERS

The proposed article characterizes features of preschool age, particularly in relationship between peers and typical fears of 5-6-years old children.

Elder preschoolers are susceptible to examples behavior of their friends. Active steps aimed at cognition of the world, children prefer to make as a group. It is doubly psychologically beneficial to them. First, peers have the similar problems. That's why they understand each other's interests and on this ground easily combined together to create and experience events important to them. Second, every single member of the group feels stronger, fearless, confident in dealing with the world, and their actions are justified.

Children are in need of emotions and feelings (including fear) much more than adults are. That need affects on features of their behavior, manifested in readiness to look for new experiences and occasionally go to the physical and social risk, testing the strength social rules, norms and control system. It is natural for children. They intuitively feel some benefit of it.

In this connection, it arises up and new type of «interaction» of child with fears. Now children have the opportunity to overcome fears in cooperation. It can be collective visiting «scary places» or retelling «scary stories» and others like that. Children intentionally activate the emotion of fear for successfully to overcome her, and consequently children's cooperative elaboration is extraordinarily important for normal development, search of the place in society and becoming of personality.

Key words: children's group; cooperative elaboration of fears; elder preschoolers; overcoming fears.

Рецензенти

Побірченко Н. А. – д. психол. н., проф.,
Петрунько О. В. – д. психол. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015

УДК: 159.95

О. І. Голубенко

ORCID iD 0000-0003-2377-380X

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЙ В СИСТЕМІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛІКВІДАТОРІВ

Представлено результати емпіричного дослідження особливостей ціннісних орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС. За допомогою методу факторного аналізу визначено чотири специфічних компонента системи ціннісних орієнтацій у ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС, а саме: ціннісні орієнтації, спрямовані на досягнення безпеки та миру, ціннісні орієнтації, спрямовані на ефективну професійну і повсякденну діяльність, ціннісні орієнтації, спрямовані на саморозвиток.

Ключові слова: ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС; психотравматична подія; факторний аналіз; ціннісні орієнтації.

Вступ. Психологічні наслідки аварії на ЧАЕС і сьогодні є недостатньо досліджені при їх очевидності. Актуальність, необхідність удосконалення, оновлення та систематизації даних, отриманих раніше, та впровадження нових досліджень сфери психологічних наслідків катастроф підтверджують, по-перше, страшні події 2011 року на АЕС Фукусіма – 2 в Японії. Подібна до Чорнобильської, катастрофа продемонструвала непередбачуваність техногенних колапсів в час, коли людство залежить від атомного генерування електроенергії. По-друге, час, що минув з моменту аварії сприяє тому, що більш

помітними стають результати впливу катастрофи на трансформацію світосприйняття, ціннісної сфери та способу життя потерпілих, отже, можна припустити, що віддаленість у часі від аварії на ЧАЕС, сприяє більш об'єктивному дослідженню проблеми (Яковенко С. І., 1998, с. 34).

Аварія на ЧАЕС стала особливо значущою подією для ліквідаторів. Для багатьох з них катастрофа стала біографічним фактом, який вплинув на все їх подальше життя і долю (Ходоровська Н., 2005, с. 189-197).

Особистість знаходиться в безперервному розвитку, являючи собою динамічну систему. В якості

регулятора розвитку виступає система ціннісних орієнтацій. (Цукермат Г.А., Мастеров Б.М., 1995). Також система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та філософії життя (Маєр Ю.В., 2014, с. 366-377). Ми припускаємо, що Чорнобильська катастрофа стала причиною для засвоєння нового досвіду ліквідаторів, що, в свою чергу, вплинуло на формування специфічної для даних соціальних груп системи ціннісних орієнтацій.

Метою нашої статті є висвітлити специфіку змін у системі ціннісних орієнтацій ліквідаторів внаслідок аварії на ЧАЕС.

Організація дослідження. Задля цього нами було підбрано 2 групи досліджуваних: основна та контрольна. До основної групи увійшли 176 працівників МВС, що брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС в 1986 – 1990 роках, до контрольної групи увійшли 129 працівників МВС України, що не брали участі у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Всього у дослідженні взяли участь 305 осіб. Респонденти обох груп чоловічої статі, віком від 47 до 65 років, з вищою освітою, зі стажем роботи в МВС України більш, ніж 20 років. При-

близно 85% респондентів на сьогоднішній день є пенсіонерами МВС України.

Для комплексного дослідження ціннісних орієнтацій ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС у віддалений період після аварії ми використали наступний психодіагностичний інструментарій: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича; Ціннісний опитувальник Ш. Шварца; Методика «Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ)» В. Сопова, Л. Карпушина.

Наше емпіричне дослідження складалося з 2 етапів: **I етап** – виявлення особливостей системи ціннісних орієнтацій ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС (шляхом виявлення статистично значимої різниці між даними основної і контрольної груп). **II етап** – визначення специфічних компонентів системи ціннісних орієнтацій у ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС (шляхом здійснення факторного аналізу).

Результати дослідження. Особливості ієрархії ціннісних орієнтацій ми дослідили за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (див. *Таблицю 1*). Таким чином, ми виявили, що після Чорнобильської катастрофи для учасників ліквідаційних робіт зросла значимість таких термінальних цінностей, як любов, активне життя, а також наступних інструментальних: відповідальність, вихованість, старанність, акуратність.

Таблиця 1

Дослідження особливостей системи ціннісних орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Групи цінностей	Цінності	Середній ранг (працівники МВС - ліквідатори аварії на ЧАЕС)	Середній ранг (працівники МВС)	Різниця за критерієм Стюдента
Термінальні цінності	Любов	6,18	7,57	0,000
	Активне життя	7,15	11,78	0,000
Інструментальні цінності	Відповідальність	5,0	6,46	0,000
	Вихованість	6,53	7,93	0,000
	Старанність	6,78	10,21	0,000
	Акуратність	7,12	8,5	0,000

За допомогою методики Ш. Шварца «Ціннісні орієнтації» було виявлено, що оцінка ліквідаторами показників безпеки, соціальності, підтримки традицій, соціальної культури суттєво ліквідації наслідків надзвичайної ситуації у представників експериментальної групи значно посилилася вища, ніж контрольною групою.

Після аварії на ЧАЕС однією з основних ціннісних орієнтацій ліквідаторів стала орієнтація на безпеку. Ш. Шварц вкладає в поняття орієнтації на безпеку соціальні та особистісні цінності, такі як національна безпека, безпека сім'ї та близьких людей, відповідальність, здоров'я, справжня дружба, відчуття приналежності.

Ставши свідком масштабних наслідків техногенної катастрофи, причиною якої були дії або

бездіяльність певних відповідальних груп людей, направленість ліквідаторів на досягнення соціальної справедливості і миру в світі, що входить в поняття ціннісної орієнтації «соціальність» стала значно більш вираженою, ніж у їх колег, що не мали такого досвіду.

Внаслідок участі у орієнтація на досягнення стабільного і комфортного соціального простору, в якому переважають цінності поваги до батьків, традицій, релігії та дотримання суспільного порядку, що входять до визначення ціннісної орієнтації «підтримка традицій».

Пролонгована дія негативного впливу техногенної катастрофи на природу та здоров'я людей в більш повній мірі оцінюється учасниками ліквідаційних робіт, що зумовлює вираженість

Таблиця 2

Дослідження особливостей системи ціннісних орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС за допомогою методики Ш. Шварца «Ціннісний опитувальник»

Цінності	Працівники МВС України (ліквідатори аварії на ЧАЕС)	Працівники МВС України	Різниця за (критерієм Стю'дента)
Підтримка традицій	4,49	3,87	0,000
Соціальність	4,55	4,12	0,000
Безпека	5,09	4,57	0,000
Соціальна культура	3,21	2,71	0,000

орієнтації на єднання з природою та її захист, прийняття своєї ролі в житті, що є компонентами ціннісної орієнтації на соціальну культуру.

Наступні особливості системи ціннісних орієнтацій ліквідаторів ми виявили за допомогою методики «Морфологічний тест життєвих цінностей». Автори методик поділяють життєві цінності на цінності саморозвитку, духовного задоволення, креативності, активних соціальних контактів, власного престижу, досягнення, матеріального положення та цінності збереження власної індивідуальності. Статистичний аналіз середніх значень за критерієм достовірності Стю'дента показав значимі розбіжності між життєвими цінностями експериментальної і контрольної вибірки (див. *Таблицю 3*) за шкалами: духовне задоволення, власний престиж та збереження власної індивідуальності.

Шкала «духовне задоволення» означає прагнення особистості отримувати моральне задоволення в усіх сферах життя, займатися цікавою справою. Шкала «власний престиж» вимірює прагнення до поваги зі сторони інших, соціальне схвалення. Шкала «збереження власної індивідуальності» характеризує прагнення особистості зберегти неповторність своєї особистості та власних поглядів, не піддаватися впливу масових тенденцій.

Для проведення факторного аналізу ми використали ціннісні орієнтації, які виявилися статистично значимими після порівняння середніх значень в основній та контрольній групі досліджуваних. Дані ціннісні орієнтації, характерні для ліквідаторів, є зміненими в результаті участі у роботах з подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Після Varimax обертання

утворилися 4 значущих факторів, що описують 70,6 % загальної дисперсії.

Перший фактор, загальний вклад якого в сумарну дисперсію становить 25,7%, отримав назву «*ціннісні орієнтації, спрямовані на досягнення безпеки та миру*». Він складається з наступних характеристик: «соціальність» (0,91), «безпека» (0,83), «соціальна культура» (0,81), «підтримка традицій» (0,79). Значна вираженість даного фактору демонструє нам, що психотравматична подія, якою була аварія на ЧАЕС, помітно відобразилася на системі ціннісних орієнтацій ліквідаторів. Навіть сьогодні, через 29 років після катастрофи, у представників основної групи відмічається наявність фіксації на цій події та страх її повторення.

Другий фактор – «*ціннісні орієнтації, спрямовані на ефективну професійну і повсякденну діяльність*» (19,9% дисперсії) склали такі особливості: «старанність» (0,85), «відповідальність» (0,83), «активне життя» (0,62), «акуратність» (0,62). Включені в даний фактор ознаки «старанність», «акуратність», «відповідальність» характеризують невід'ємні риси професіонала, який не допустить повторення трагедії. Спрямованість ліквідаторів на активне життя говорить про бажання представників даної групи ефективно та змістовно витратити власний час.

У третьому факторі «*ціннісні орієнтації, спрямовані на саморозвиток*» (16,5%) було поєднано такі показники: «збереження власної індивідуальності» (0,85), «власний престиж» (0,79), «духовний розвиток» (0,77).

Орієнтація на «любов» (0,95), «вихованість» (0,47) утворили **четвертий фактор**, який ми інтерпретували як «*ціннісні орієнтації, спрямовані*

Таблиця 3

Дослідження особливостей системи ціннісних орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС за допомогою методики «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Ф. Сопов, Л. В. Карпушин)

Життєві цінності	Працівники МВС України (ліквідатори аварії на ЧАЕС)	Працівники МВС України	Різниця за (критерієм Стю'дента)
Духовне задоволення	5,4	4,1	0,000
Власний престиж	6,5	3,63	0,000
Збереження власної індивідуальності	5,9	4,85	0,000

на гармонічні відносини з оточуючими». Вклад у сумарну дисперсію цього фактора становить 8,5 %.

Висновки Результати емпіричного дослідження свідчать про те, що в результаті Чорнобильської катастрофи відбулися відчутні зміни в системі ціннісних орієнтацій ліквідаторів наслідків аварії. За допомогою методу факторного аналізу визначено чотири специфічних компонента системи ціннісних орієнтацій у ліквідаторів, а саме: ціннісні

орієнтації, спрямовані на досягнення безпеки та миру, ціннісні орієнтації, спрямовані на ефективну професійну і повсякденну діяльність, ціннісні орієнтації, спрямовані на саморозвиток. Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в дослідженні взаємозв'язку даних змін з трансформаціями психологічних компонентів способу життя ліквідаторів.

Література

1. **Маєр Ю. В.** Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій як критеріїв соціалізації дітей-сиріт та гімназистів / Ю. В. Маєр. // Проблеми сучасної психології Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2014. – С. 366 – 377 с.
2. **Ходорівська Н.** Чорнобиль і людина: соціальна адаптація / The Chernobyl and the Human / Н. Ходорівська. // НАН України. Ін-т соціол. – К., – 2005. – С. 189 – 197.
3. **Цукерман Г. А.** Психологія саморозвиття / Г. А. Цукерман, Б. М. Мастеров. – М: Интер-пракс, 1995. – 287 с., doi: 10.6084/m9.figshare.749695.
4. **Яковенко С. І.** Теорія і практика психологічної допомоги потерпілим від катастроф (на прикладі постчорнобильської ситуації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. псих. наук : спец. 19.00.01 / Яковенко С. І. – Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, К., 1998. – 34 с.
5. **Bromet E. J.** (2012) Mental health consequences of the Chernobyl disaster. J Radiol Prot; 32(1): N71-5, doi: 10.1088/0952-4746/32/1/N71.

Голубенко О. И. ЧЕРНОБЫЛЬСКАЯ КАТАСТРОФА КАК ФАКТОР ИЗМЕНЕНИЙ В СИСТЕМЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИКВИДАТОРОВ

Представлены результаты эмпирического исследования особенностей ценностных ориентаций ликвидаторов аварии на ЧАЭС. С помощью метода факторного анализа определены четыре специфических компонента системы ценностных ориентаций у ликвидаторов последствий аварии на ЧАЭС, а именно: ценностные ориентации, направленные на достижение безопасности и мира, ценностные ориентации, направленные на профессиональную и повседневную деятельность, ценностные ориентации, направленные на саморазвитие.

Ключевые слова: ликвидаторы последствий аварии на ЧАЭС; психотравмирующее событие; факторный анализ; ценностные ориентации.

Golubenko O. THE CHERNOBYL ACCIDENT AS A FACTOR OF TRANSFORMATIONS IN THE SYSTEM OF VALUE ORIENTATIONS OF LIQUIDATORS

The paper presents the results of an empirical researches of value orientations features of the Chernobyl accident's liquidators. To the basic group were included 176 employees of Ministry of Internal Affairs, who took part in the aftermath of the Chernobyl accident in 1986 – 1990, to the control group were included 129 employees of Ministry of Internal Affairs, who did not take part in the aftermath of the Chernobyl accident. For a complex research of value orientations of liquidators of the Chernobyl accident in the remote period after the accident, we have used the following psychodiagnostic tools : test «Value orientations» by M. Rokycha; Valuable questionnaire by S. Schwartz; «Morphological test of value orientations» by V. Sopova and L. Karpushin. Our empirical study consisted of two phases: Phase I – identifying features of the system of value orientations of the Chernobyl accident's liquidators (by identifying statistically significant difference between results of main and control groups). Phase II – the definition of specific components of values of the Chernobyl accident's liquidators (by using factor analysis). After using the factor analysis method was identified four specific system components of value orientations of liquidators of the Chernobyl accident, namely value orientations, aimed at achieving peace and security, value orientations, aimed at achieving the effective and professional daily activities, value orientations aimed at achieving high level of self-development. Results of empirical studies show that the Chernobyl disaster significantly transformed the system of value orientations of liquidators.

Key words: factor analysis; liquidators of the Chernobyl accident; psychotraumatic event; value orientations.

Рецензенти

Ліщинська О. А. – д. психол. н., доц.,
Петрунько О. В. – д. психол. н., ст. наук. співроб.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015

Прийнято до друку 28.05.2015